

Een kleine geschiedenis van de gelijkheid

Van Thomas Piketty verscheen eerder bij De Geus

Kapitaal en ideologie

Thomas Piketty

Een kleine geschiedenis van de gelijkheid

Uit het Frans vertaald door
Alexander van Kesteren

DE GEUS

Oorspronkelijke titel *Une brève histoire de l'égalité*, verscheen bij

Éditions du Seuil in 2021

Oorspronkelijke tekst © Éditions du Seuil, 2021

Nederlandse vertaling © Alexander van Kesteren en

De Geus bv, Amsterdam 2022

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Typografie binnenwerk Perfect Service, Reeuwijk

ISBN 978 90 445 4657 6

NUR 320

Inhoudsopgave

Woord vooraf 9

Inleiding 13

Een nieuwe economische en sociale geschiedenis 13

Het verzet tegen onrecht en het leren vormgeven van
rechtvaardige instituties 20

Over het belang van de machtsverhoudingen 25

1. *De mars naar gelijkheid: eerste oriëntatiepunten* 29

De vooruitgang van de mensheid: onderwijs en
gezondheidszorg voor iedereen 29

De wereldbevolking en het gemiddelde inkomen: grenzen aan
de groei 32

De keuze van sociaal-economische indicatoren: een door en
door politieke kwestie 35

Pleidooi voor een scala aan sociale en klimaatindicatoren 37

Zonder maatstaven van ongelijkheid geen duurzame
ontwikkeling 42

2. *De langzame spreiding van macht en vermogen* 47

De ontwikkeling van de vermogensconcentratie sinds de 18de
eeuw 47

Eigendom en macht: een bundel van rechten 51

Het bezit van productiemiddelen, woningen, de staat en de
rest van de wereld 54

Het moeizame ontstaan van een middenklasse met eigen vermogen 61

De lange mars naar grotere inkomensgelijkheid 66

3. *De erfenis van kolonialisme en slavernij* 70

De industriële revolutie, kolonialisme en natuurlijke hulpbronnen 70

De oorsprong van de grote divergentie: de Europese militaire dominantie 74

Het katoenimperium: de machtsgreep van de mondiale textielindustrie 79

Protectionisme, de verhouding centrum-periferie en wereldsystemen 84

De 'herprovincialisering' van Europa: een nieuwe blik op de specifieke kenmerken van het Westen 88

Economische en sociale geschiedenis, en de geschiedenis van staatsvorming 92

4. *De kwestie van herstelbetalingen* 95

Het einde van de slavernij: financiële compensatie voor de houders van slaafgemaakten 95

Moet de Franse staat de door Haïti afgeloste schuld terugbetalen? 101

De Britse en Franse compensaties na de afschaffing van de slavernij in respectievelijk 1833 en 1848 105

De Verenigde Staten: de lange weg die werd afgelegd door een republiek gestoeld op slavernij 111

Het kolonialisme na de slavernij en de kwestie van dwangarbeid 114

Frankrijk: een koloniale republiek die haar eigen principes verloochent 123

De kwestie van herstelbetalingen: een frisse blik op transnationale rechtvaardigheid 127

5. *Revoluties, rechts(on)gelijkheid en klassen* 131
- Het einde van de privileges en de rechtsongelijkheid? 131
 - Het langgerekte afscheid van de (semi)dwangarbeid 136
 - Zweden in 1900: één man, honderd stemmen 142
 - De metamorfose van privileges: de democratie van het geld 148
 - De hardnekkige invloed van het geld: de plutocratie in het bedrijfsleven 154
 - Participatief socialisme en machtsdeling 159
6. *De 'grote herverdeling', 1914-1980* 165
- De uitvinding van de verzorgingsstaat: onderwijs, zorg, een sociaal vangnet 166
 - De tweede grote sprong voorwaarts van de belastingstaat: een beschavingsrevolutie 171
 - De invoering van progressieve inkomsten- en erfbelastingen 175
 - Het reële effect van progressieve belastingen en het sociaal contract: de kwestie van instemming met belastingen 183
 - Progressieve belastingen als instrument om de ongelijkheid ook vóór belastingen tegen te gaan 186
 - De annulering van koloniale activa en publieke schulden 189
 - De wederopbouw van Europa kon plaatsvinden dankzij het schrappen van staatsschulden 199
7. *Democratie, socialisme en progressieve belastingen* 203
- De grenzen van gelijkheid: de extreme vermogensconcentratie 203
 - De verzorgingsstaat en progressieve belastingen: een transformatie van het kapitalistische systeem 210
 - Bezit en socialisme: het decentralisatievraagstuk 215
 - Richting een gedecentraliseerd, democratisch en op zelfbestuur gebaseerd socialisme 225
 - De vrije circulatie van kapitaal: de nieuwe plutocratie 230

8. *Werkelijke gelijkheid versus discriminatie* 236
Gelijkheid in het onderwijs: altijd beleden met de mond, maar nooit verwezenlijkt 237
Een beleid van positieve discriminatie op basis van sociale criteria 243
Over het hardnekkige voortbestaan van de man-vrouwongelijkheid en het productie- en groeimodel 248
Discriminatie bestrijden zonder identiteiten vast te pinnen 254
Sociale evenredigheid in combinatie met herverdeling van bezit 260
Hoe meten we racisme? Het vraagstuk van etnisch-raciale categorieën 264
Religieuze neutraliteit en de hypocrisie van het Franse *laïcité*-model 270
9. *Afscheid van het neokolonialisme* 273
De naoorlogse bloeitijd en het zuidelijk halfmond: de grenzen van de nationale verzorgingsstaat 274
Neokolonialisme, handelsliberalisering en belastingparadijzen 279
De valse schijn van ontwikkelingshulp en klimaatbeleid 284
Rechten voor arme landen: weg van de centrum-periferiedynamiek 288
Van een nationale verzorgingsstaat naar een federaal-sociaal samenwerkingsverband 293
Richting een sociaal en democratisch federalisme 296
10. *Op naar een democratisch, ecologisch en hybride socialisme* 303
De stuwkrachten van verandering: klimaatopwarming en een botsing der ideologieën 304
Het Chinese socialisme: de zwaktes van een perfecte digitale dictatuur 308
Van de strijd tussen verschillende typen kapitalisme naar een botsing tussen verschillende typen socialisme 317
Gaaf de geldpers ons redden? 319
Richting een universeel soevereinisme 325

Woord vooraf

‘Het is allemaal heel interessant wat u schrijft, maar misschien kunt u het iets inkorten zodat ik ook mijn vrienden en familieleden zover kan krijgen het te lezen?’

Met dit dunnere boek wil ik tegemoetkomen aan dit verzoek dat ik van tal van lezers kreeg. In de afgelopen twintig jaar schreef ik drie boeken over de geschiedenis van ongelijkheid die (allemaal!) flirten met de grens van duizend pagina's: *Les Hauts Revenus en France au XXe siècle* (Grasset, 2001, niet in het Nederlands vertaald), *Kapitaal in de 21ste eeuw* (2014; oorspronkelijk verschenen in 2013) en *Kapitaal en ideologie* (2019). Deze boeken steunden op een omvangrijk internationaal programma van vergelijkend historisch onderzoek, dat op zijn beurt leidde tot de publicatie van zowel meerdere rapporten en collectieve werken als de totstandkoming van de World Inequality Database (wid.world).¹ Toegegeven: de welwillende lezer kan ontmoedigd raken door de omvang van de bijeengebrachte gegevens. Daarom werd het tijd die samen te vatten. Ziehier het resultaat.

1 T. Atkinson, T. Piketty, *Top Incomes over the 20th Century*, Oxford University Press, 2007; T. Atkinson, T. Piketty, *Top Incomes: A Global Perspective*, Oxford University Press, 2010; F. Alvaredo, L. Chancel, E. Saez, T. Piketty, G. Zucman, *Rapport sur les inégalités mondiales 2018*, Seuil, 2018; A. Gethin, C. Martinez-Toledano, T. Piketty, *Clivages politiques et inégalités sociales. Une étude de 50 démocraties, 1948-2020*, EHESS/Gallimard/ Seuil, 2021. Op wid.world, wpid.world en piketty.pse.ens.fr zijn veel analyses en data beschikbaar die voortkwamen uit deze onderzoeken.

Maar in dit boek beperk ik me zeker niet tot het samenvatten van de belangrijkste lessen uit genoemde werken. Ik grijp ook terug op recente debatten over deze vraagstukken en ontvouw een nieuw perspectief op de geschiedenis van de gelijkheid. Ten grondslag daaraan ligt een overtuiging die tijdens mijn onderzoeken steeds vaster werd, namelijk dat de strijd voor gelijkheid, die al zoveel vooruitgang heeft gebracht, in de 21ste eeuw moet worden voortgezet. Dat vereist dat zoveel mogelijk mensen zich hiervoor inzetten en dat we korte metten maken met zowel de polarisatie die voortkomt uit het hevige debat over identiteit, als de versnippering van (gespecialiseerde) wetenschappelijke kennis die de vooruitgang al te vaak belemmert. De grote economische vraagstukken zijn simpelweg te belangrijk om over te laten aan een klein clubje specialisten en beleidsmakers. Om de machtsverhoudingen te veranderen is het daarom niet minder dan noodzakelijk dat burgers weer gaan begrijpen hoe de economie werkt. Natuurlijk hoop ik ook dat een deel van de lezers de weg naar de omvangrijkere boeken zal vinden (waarvan ik wil benadrukken dat ze niettegenstaande hun omvang heel toegankelijk zijn!). Hoe dan ook kan deze korte tekst los van de andere worden gelezen. Tot slot van dit woord vooraf wil ik graag mijn dank uitspreken aan al die lezers, studenten en burgers in het algemeen die me ertoe aanmoedigden dit boek te schrijven en wier vragen en opmerkingen me enorm hebben geïnspireerd. Dit boek draag ik aan hen op.

Inleiding

Het onderwerp van dit boek is een vergelijkende geschiedenis van de ongelijkheid tussen de verschillende maatschappelijke klassen. Of misschien kan ik beter schrijven: een geschiedenis van de gelijkheid. Want zoals we zullen zien valt er in de geschiedenis een langetermijntwikkeling te ontwaren van toenemende sociale, economische en politieke gelijkheid.

Vreedzaam verliep deze ontwikkeling allerminst, een gestage rechte lijn volgde ze al helemaal niet. In deze geschiedenis van de gelijkheid speelden opstanden en revoluties, de klassenstrijd en allerlei crises een cruciale rol. Er moesten vaak tijdelijk een paar stappen worden teruggezet, en factoren die samenhangen met identiteit namen sporadisch de overhand op sociaal-economische factoren.

En toch was er die historische trend van toenemende gelijkheid, in ieder geval vanaf eind 18de eeuw. Hoe onrechtvaardig de wereld van begin jaren 2020 ook mag lijken, vergeleken met die van 1950 of 1900 is er hoe dan ook sprake van meer gelijkheid. Bovendien was de wereld in die laatstgenoemde perioden in tal van opzichten weer meer egalitair dan de wereld rond 1850 of 1780. De exacte lijn van deze gelijkheidstrend verschilt al naargelang de periode en al naargelang de invalshoek vanwaaruit we de (on)gelijkheid tussen de sociale klassen bekijken: van die van de rechtspositie, het bezit van de productiemiddelen, het inkomens- of opleidingsniveau, gender dan wel nationale of etnisch-rationale afkomst. In dit boek

zullen al deze criteria aan bod komen. Maar zoomen we uit en kijken we naar de langetermijntrend, dan is de constatering voor elke dimensie hetzelfde. In de meeste wereldregio's en samenlevingen, en in zekere zin in de hele wereld, nam de gelijkheid tussen 1780 en 2020 over de gehele linie toe, dus wat betreft rechtspositie, vermogen, inkomen, geslacht en ras. Bekeken vanuit een mondiaal en meerdimensionaal perspectief op ongelijkheid, zien we dat deze ontwikkeling van toenemende gelijkheid in meerdere opzichten werd voortgezet in de periode 1980-2020, die complexer is en meer contrasten vertoont dan soms wordt gedacht.

Dat er sinds eind 18de eeuw een reële langetermijntrend van groeiende gelijkheid gaande is, wil zeker niet zeggen dat die trend lineair was of altijd over de hele linie optrad. We zullen zien dat aangaande al deze maatstaven (rechtspositie, vermogen, politieke invloed, inkomen, geslacht, afkomst, enz.) telkens nieuwe aanzienlijke en ongerechtvaardigde vormen van ongelijkheid ontstaan, die elkaar op individueel niveau vaak nog eens versterken. De vaststelling dat de gelijkheid toeneemt, betekent dan ook niet dat de vlag uit kan. Zie het daarentegen als een oproep om op deze stevige basis van historische vooruitgang de strijd voort te zetten. Uit de studie naar de manier waarop deze trend van toenemende gelijkheid tot stand kwam, kunnen we waardevolle lessen voor de toekomst trekken. Daarnaast levert het ons zowel een beter begrip op van de sociale strijd en de wijze waarop je mensen tot actie kunt bewegen, als van de institutionele inrichting en de wettelijke, sociale, fiscale, educatieve en electorale systemen die de trend van toenemende gelijkheid mogelijk maakten en bestendigden. Helaas wordt ons collectieve leerproces over hoe we rechtvaardige instituties kunnen vormgeven vaak geremd door lacunes in onze historische kennis, nationaal navelstaren en een gebrekkige ontvankelijkheid voor nieuwe inzichten. Willen we de ontwikkeling van toenemende gelijkheid doortrekken, dan is het absoluut noodzakelijk dat we lering trekken uit de geschiedenis en ons daarbij

niets aantrekken van de grenzen van landen of vakgebieden. Dat is dan ook het doel van dit optimistische en zowel historische als sociaalwetenschappelijke boek: het wil burgers aanzetten tot actie.

Een nieuwe economische en sociale geschiedenis

Dat het überhaupt mogelijk is om deze kleine geschiedenis van de gelijkheid te schrijven, is in de allereerste plaats te danken aan de vele internationale studies die de afgelopen decennia het onderzoek op het vlak van de sociale en economische geschiedenis en de sociale wetenschappen hebben getransformeerd.

Ik ben vooral schatplichtig aan verschillende werken die vanuit een werkelijk mondiaal perspectief naar de geschiedenis van het kapitalisme en de industriële revolutie keken. Daarbij denk ik bijvoorbeeld aan het boek dat Kenneth Pomeranz in 2000 publiceerde over de 'grote divergentie' tussen Europa en China in de 18de en 19de eeuw.¹ Het is waarschijnlijk het belangrijkste en invloedrijkste onderzoek naar de geschiedenis van de wereld-economie sinds Fernand Braudels trilogie *Beschaving, economie en kapitalisme* (oorspronkelijk gepubliceerd in 1979) en de publicaties waarin Immanuel Wallerstein zijn 'wereldsysteemtheorie' uiteenzet.² Volgens Pomeranz hing de ontwikkeling van het westerse geïndustrialiseerde kapitalisme nauw samen met de internationale arbeidsdeling, de ongebreidelde ontginning van natuurlijke hulpbronnen en de manier waarop de Europese grootmachten de rest van de wereld militair en koloniaal overheersten. In grote lijnen werden zijn conclusies bekrachtigd door later onderzoek, bijvoor-

¹ Zie K. Pomeranz, *The Great Divergence. China, Europe and the Making of the Modern World Economy*, Princeton University Press, 2000.

² Zie F. Braudel, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme*, Armand Colin, 1979; I. Wallerstein, *The Modern World-System*, drie delen, Academic Press, 1974-1989.

beeld door het werk van Prasannan Parthasarathi, Sven Beckert en de onderzoekers die zich meer recent bezighouden met de ‘new capitalist history’.¹

Meer in het algemeen zijn er de afgelopen twintig à dertig jaar enorme vorderingen gemaakt op het terrein van de geschiedenis van koloniale rijken, slavernij en globalisering. Ook uit die onderzoeken heb ik rijkelijk geput. Daarbij denk ik in het bijzonder aan het werk van Frederick Cooper, Catherine Hall, Or Rosenboim, Emmanuelle Saada, Pierre Singaravelou, Sanjay Subrahmanyam, Alessandro Stanziani en nog vele anderen wier namen op de pagina's van dit boek de revue zullen passeren.² Daarnaast ontleen ik inzichten aan het onderzoek op het vlak van ‘popular history’ en de geschiedenis van de klassen- en emancipatiestrijd.³

1 Zie P. Parthasarathi, *Why Europe Grew Rich and Asia Did Not. Global Economic Divergence 1600-1850*, Cambridge University Press, 2011; S. Beckert, *Empire of Cotton. A Global History*, Knopf, 2014; S. Beckert, S. Rockman, *Slavery's Capitalism. A New History of American Economic Development*, UPenn, 2016; J Levy, *Ages of American Capitalism: A History of the United States*, Random House, 2021.

2 Zie bijvoorbeeld F. Cooper, *Citizenship Between Empire and Nation. Remaking France and French Africa 1945-1960*, Princeton University Press, 2014; C. Hall, N. Draper, K. McClelland, K. Donington, R. Lang, *Legacies of British Slave-Ownership: Colonial Slavery and the Formation of Victorian Britain*, Cambridge University Press, 2014; O. Rosenboim, *The Emergence of Globalism. Visions of World Order in Britain and the United States 1939-1950*, Princeton University Press, 2017; E. Saada, *Les Enfants de la colonie. Les métis de l'empire français, entre sujétion et citoyenneté*, La Découverte, 2007; P. Singaravelou, S. Venayre, *Histoire du monde au XIXe siècle*, Fayard, 2017; S. Subrahmanyam, *Empires Between Islam and Christianity, 1500-1800*, SUNY Press, 2019; A. Stanziani, *Les Métamorphoses du travail contraint. Une histoire globale, XVIIIe-XIXe siècles*, Presses de Sciences Po, 2020.

3 Zie H. Zinn, *A People's History of the United States*, Harper, 2009 (1980); M. Zancarini-Fournel, *Les Lutttes et les Rêves. Une histoire populaire de la France de 1685 à nos jours*, La Découverte, 2016; G. Noiriel, *Une histoire populaire de la France de la guerre de Cent Ans à nos jours*, Agone, 2018; D. Tartakowsky, *Le pouvoir est dans la rue. Crises politiques et manifestations en France, XIXe-XXe siècles*, Flammarion,

Deze kleine geschiedenis van de gelijkheid had evenmin geschreven kunnen worden zonder de vooruitgang die is geboekt op het vlak van de verdeling van middelen tussen de sociale klassen. De geschiedenis van dat onderzoeksveld gaat heel ver terug. In vrijwel alle menselijke samenlevingen werden de bestaande, vermeende en/of wenselijk geachte verschillen in rijkdom onderzocht en geanalyseerd, of toch in ieder geval sinds Plato's *De staat* en *De wetten* (waarin hij aangeeft dat die verschillen eigenlijk niet meer dan vier tegen één zouden moeten zijn). In de 18de eeuw zag Jean-Jacques Rousseau in de uitvinding van het privébezit en de grenzeloze vergaring daarvan de oorzaak van de ongelijkheid en de tweedracht tussen de mensen. Toch was het wachten tot de industriële revolutie voordat werkelijk onderzoek werd gedaan naar de lonen en leefomstandigheden van de arbeiders en er nieuwe invalshoeken op inkomens, winst en vermogen werden ontwikkeld. In de 19de eeuw maakte Karl Marx hiertoe gebruik van de beschikbare Britse gegevens over financiën en erfenissen, al moest hij het wel doen met beperkte middelen en bronnen¹

In de loop van de 20ste eeuw werd het onderzoek naar deze kwesties systematischer aangepakt. De onderzoekers verzamelden op grote schaal gegevens met betrekking tot prijzen en lonen, grondrentes en winsten, erfenissen en kavels. In 1933 publiceerde Ernest Labrousse zijn *Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIIIe siècle*. In deze indrukwekkende studie toonde hij aan dat in de decennia voorafgaand aan de Franse Revolutie, toen de Franse bevolking snel groeide, de lonen van de landarbeiders achterbleven bij de graanprijzen en grondrentes. Nu wil ik niet beweren dat dit de enige oorzaak was van de revolutie,

2020; B. Pavard, F. Rochefort, M. Zancarini-Fournel, *Ne nous libérez pas, on s'en charge! Une histoire des féminismes de 1789 à nos jours*, La Découverte, 2020.

¹ Zie met betrekking tot dit onderwerp T. Piketty, *Le Capital au XXIe siècle*, Seuil, 2013, p. 19-30 en p. 362-364. (In het Nederlands verscheen dit boek in 2014 als *Kapitaal in de 21ste eeuw* bij De Bezige Bij).

maar het lijkt evident dat deze ontwikkeling sterk bijdroeg aan de groeiende weerstand tegen de aristocratie en de toenmalige politieke machthebbers.¹ In 1965 maakten Jean Bouvier en zijn medeauteurs al in de eerste regels van hun *Mouvement du profit en France au XIXe siècle* duidelijk welk soort onderzoek hun voor ogen stond: 'Zolang de inkomens van de klassen van de hedendaagse maatschappij niet wetenschappelijk worden onderzocht, blijft het schrijven van een degelijke sociale en economische geschiedenis een vergeefse onderneming.'²

Bij deze nieuwe vorm van sociale en economische geschiedschrijving, die vaak in één adem wordt genoemd met de in Frankrijk tussen 1930 en 1980 zo invloedrijke 'Annales-school', wordt zeker ook gekeken naar de manier waarop het bezit in verschillende perioden werd gerechtvaardigd. In 1931 publiceerde Marc Bloch zijn klassieke studie over de typologie van middeleeuwse en moderne landbouwstelsels.³ En in 1973 maakte Adeline Daumard de resultaten openbaar van een uitgebreid onderzoek naar de Franse erfenissen in de 19de eeuw.⁴ Hoewel de productie van deze school vanaf de jaren 1980 stokte, bleef haar invloed op het sociaalwetenschappelijke onderzoek onverminderd groot. In de vorige eeuw publiceerden tal van historici, sociologen en economen, van François Simiand tot Christian Baudelot en van Emmanuel Le

1 Zie E. Labrousse, *Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIIIe siècle*, Dalloz, 1933. Zie ook A. Chabert, *Essai sur les mouvements des prix et des revenus en France de 1798 à 1820*, Librairie de Médicis, 1949. Chabert laat zien dat er wat betreft de lonen in de revolutionaire tijd en onder het Franse Keizerrijk een inhaalslag werd gemaakt.

2 J. Bouvier, F. Furet, en M. Gilet, *Le Mouvement du profit en France au XIXe siècle. Matériaux et études*, Mouton, 1965.

3 Zie M. Bloch, *Les Caractères originaux de l'histoire rurale française*, Armand Colin, 1931.

4 Zie A. Daumard, *Les Fortunes françaises au XIXe siècle. Enquête sur la répartition et la composition des capitaux privés à Paris, Lyon, Lille, Bordeaux et Toulouse d'après l'enregistrement des déclarations de successions*, Mouton, 1973.

Roy Ladurie tot Gilles Postel-Vinay, vele historische studies naar de ontwikkeling van lonen en prijzen, inkomens en vermogens, tienden en het onroerend goed.¹

Tegelijkertijd hielpen ook Amerikaanse en Britse historici en economen de weg bereiden voor het onderzoek naar de welvaartsverdeling. In 1953 legde Simon Kuznets de eerste nationale rekeningen (die hij in de nasleep van de ontwrichtende crisis van de jaren 1930 mede had helpen opstellen) naast de gegevens van de federale inkomstenbelasting (die in 1913 na een lange politieke en constitutionele strijd was ingevoerd) om de ontwikkeling van het aandeel van de hoge inkomens in het nationaal inkomen te kunnen berekenen.² Het onderzoek had betrekking op slechts één land (de Verenigde Staten) en een relatief korte periode (1913-1948), maar had als het eerste onderzoek in zijn soort grote invloed. Robert Lampman trad in 1962 in Kuznets' voetsporen door aan de hand van gegevens van de federale belastingen onderzoek naar erfenissen te doen.³ In 1978 breidde Tony Atkinson de analyse verder uit door de Britse erfenissen onder de loep te nemen.⁴ En Alice Hanson Jones ging nog wat verder terug in de tijd en publiceerde in 1977 de resultaten van een uitgebreid onderzoek naar de

1 Zie afgezien van de reeds genoemde werken ook F. Simiand, *Le Salaire, l'Évolution sociale et la Monnaie*, Alcan, 1932; C. Baudelot en A. Lebeaupin, *Les Salaires de 1950 à 1975*, INSEE, 1979; J. Goy, E. Le Roy Ladurie, *Les Fluctuations du produit de la dime. Conjoncture décimale et domaniale de la fin du Moyen Âge au XVIIIe siècle*, Mouton, 1972; G. Postel-Vinay, *La Terre et l'Argent. L'agriculture et le crédit en France du XVIIIe siècle au début du XXe siècle*, Albin Michel, 1998;

J. Bourdieu, L. Kesztenbaum, G. Postel-Vinay, *L'Enquête TRA, histoire d'un outil, outil pour l'histoire*, INED, 2013.

2 S. Kuznets, *Shares of Upper Income Groups in Income and Savings*, NBER, 1953.

3 R.J. Lampman, *The Share of Top Wealth-Holders in National Wealth*, Princeton University Press, 1962.

4 T. Atkinson, A.J. Harrison, *Distribution of Personal Wealth in Britain*, Cambridge University Press, 1978.

boedelbeschrijvingen van overledenen in de koloniale tijd.¹

Sinds begin jaren 2000 bestaat er een nieuw programma van historisch onderzoek naar de inkomens- en vermogensontwikkeling, dat steunt op al die eerdere onderzoeken. Ik had het geluk daaraan te mogen meewerken, samen met tal van collega's, onder wie Tony Atkinson, Facundo Alvaredo, Lucas Chancel, Emmanuel Saez en Gabriel Zucman.² In vergelijking met al die vorige onderzoeken profiteerde dit nieuwe programma van grote nieuwe technologische mogelijkheden. In de periode 1930-1980 deden Labrousse, Daumard en Kuznets hun onderzoek vrijwel alleen met de hand en op basis van systeemkaarten. Het vergaren van gegevens en het in kaart brengen van resultaten vergde vaak een dusdanige technologische investering dat het onderzoekers simpelweg aan de tijd en energie ontbrak om ook nog toe te komen aan de historische duiding, het zoeken naar andere bronnen en de kritische analyse van gangbare ideeën en categorieën. Dat deed afbreuk aan de kwaliteit van deze vorm van geschiedschrijving, die vaak wordt gezien als in te hoge mate 'serieel' (oftewel geschiedschrijving die is gericht op de vergelijking in tijd en ruimte tussen historische reeksen, wat een noodzakelijke maar bij lange na niet voldoende voorwaarde is om vooruitgang op sociaalwetenschappelijk vlak te boeken). Doordat er bovendien weinig over is van de bronnen die werden verzameld tijdens deze eerste onderzoeksperiode, zijn de mogelijkheden beperkt om op deze gegevens en studies voort te borduren.

Daarentegen werd het dankzij de voortschrijdende digitalisering vanaf 2000 mogelijk de analyse uit te breiden naar zowel langere perioden als veel meer landen. Het nieuwe onderzoeksprogramma resulteerde in de World Inequality Database (WID.world). In 2021

1 A.H. Jones, *American Colonial Wealth: Documents and Methods*, Arno Press, 1977.

2 Zie Piketty, *Les Hauts Revenus en France au XXe siècle*, Grasset, 2001, evenals T. Atkinson, T. Piketty, *Top Incomes over the 20th Century*, op. cit., en *Top Incomes: A Global Perspective*, op. cit.

hadden daaraan inmiddels bijna honderd onderzoekers gegevens bijgedragen over de inkomens- en vermogensverdeling in meer dan tachtig landen, verspreid over alle continenten. In sommige gevallen besloegen deze data perioden van de 18de of 19de eeuw tot aan de eerste decennia van de 21ste eeuw.¹ Dankzij deze temporeel en comparatief veel grotere greep werd het mogelijk om meer en bredere vergelijkingen te trekken en daarmee grote stappen te zetten in de sociale, economische en politieke analyse van de waargenomen ontwikkelingen. Dankzij dit collectieve project kon ik twee boeken publiceren (respectievelijk in 2013 en 2019) met daarin algemene analyses van de historische ontwikkeling van de welvaartsverdeling. Beide boeken hielpen de maatschappelijke discussie over dit vraagstuk op gang brengen.² In een nieuwe studie onderzocht ik samen met Amory Gethin en Clara Martínez Toledano, en in lijn met het werk dat in de jaren 1960 is gedaan door de politicologen Seymour Lipset en Stein Rokkan, de veranderingen in het verband tussen de verschillende vormen van maatschappelijke ongelijkheid en de politieke scheidslijnen.³ Hoewel deze onderzoeken een eerste stap in de goede richting betekenen, is er nog een lange weg te gaan. Dat geldt vooral voor het bij elkaar brengen van bronnen en kennis uit verschillende vakgebieden, en het onderzoeken van de (ideologisch geïnspireerde) beeldvorming en de instituties, burgerprotesten en sociale strijd, evenals de stra-

1 De World Inequality Database werd in 2011 opgezet onder de naam World Top Incomes Database. Op het moment van publicatie van het *World Inequality Report 2018* (F. Alvaredo, L. Chancel, T. Piketty, E. Saez, G. Zucman, Seuil, 2018) nam het zijn huidige naam aan.

2 T. Piketty, *Kapitaal in de 21ste eeuw*, op. cit.; *Capital et idéologie*, Seuil 2019 (bij De Geus verschenen als *Kapitaal en ideologie*).

3 A. Gethin, C. Martínez-Toledano, T. Piketty, *Ongelijkheid en ons stemgedrag*, op. cit. Zie ook S. Lipset, S. Rokkan, 'Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction', in *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*, Free Press, 1967.

regieën en hoofdrolspelers die bij de blootgelegde veranderingen betrokken zijn.

Dat het nu mogelijk is deze kleine geschiedenis van de gelijkheid te schrijven, is meer in het algemeen te danken aan de talrijke sociaalwetenschappelijke werken die – gebruikmakend van de meest uiteenlopende methoden – onze kennis over deze kwesties hebben vergroot. Een nieuwe generatie onderzoekers keek de afgelopen jaren met een frisse blik en vanuit een vaak interdisciplinaire invalshoek naar de sociaalhistorische ontwikkelingen van gelijkheid en ongelijkheid. Het werk van deze onderzoekers begeeft zich op het snijvlak van geschiedenis, economie, sociologie, het recht, antropologie en politicologie. Ik denk hierbij met name aan Nicolas Barreyre, Tithi Bhattacharya, Erik Bengtsson, Asma Benhenda, Marlène Benquet, Céline Bessière, Rafe Blaufarb, Julia Cagé, Denis Cogneau, Nicolas Delalande, Isabelle Ferreras, Nancy Fraser, Sibylle Gollac, Yajna Govind, David Graeber, Julien Grenet, Stéphanie Hennette, Camille Herlin-Giret, Élise Huillery, Stephanie Kelton, Alexandra Killewald, Claire Lemercier, Noam Maggor, Dominique Méda, Éric Monnet, Ewan McGaughey, Pap Ndiaye, Martin O'Neill, Hélène Périvier, Fabian Pfeffer, Katharina Pistor, Patrick Simon, Alexis Spire, Pavlina Tcherneva, Samuel Weeks, Madeline Woker, Shoshana Zuboff en de vele anderen wier namen ik hier niet kan opnoemen, maar wier werk in de loop van de tekst aan bod zal komen.¹

*Het verzet tegen onrecht en het leren vormgeven van
rechtvaardige instituties*

Welke belangrijke conclusies heeft de nieuwe sociale en economische geschiedschrijving ons opgeleverd? De duidelijkste les is

¹ Ik zal meer in detail treden wanneer ik in de tekst naar hun werk verwijst.

waarschijnlijk deze: ongelijkheid is in de allereerste plaats een sociaal, historisch en politiek product. Dat wil zeggen dat bij hetzelfde niveau van economische en technologische ontwikkeling er altijd verschillende manieren bestaan om de bezitsverhoudingen te organiseren, fysieke grenzen te bepalen, een sociaal en politiek systeem in te richten en een belasting- en onderwijsstelsel op te tuigen. De keuzes voor de manier waarop zijn door en door politieke keuzes. Die hangen af van de machtsverhoudingen tussen verschillende sociale groepen en de wereldbeelden en maatschappelijke perspectieven die op een bepaald moment in omloop zijn. Al deze factoren leiden in verschillende samenlevingen en tijdperken tot zeer uiteenlopende niveaus en structuren van ongelijkheid. In de hele geschiedenis was de schepping van welvaart altijd het resultaat van een collectief proces. Ze was een product van internationale arbeidsdeling, het gebruik van natuurlijke hulpbronnen en de stand van de kennis die sinds het bestaan van de eerste mens constant is toegenomen. De menselijke samenlevingen bedenken continu regels en instellingen om de verdeling van macht en middelen in goede banen te leiden. Wat dat 'goede' dan precies inhoudt is een politieke keuze, die ook altijd weer kan worden teruggedraaid.

De tweede les is dat er sinds eind 18de eeuw een langetermijntrend van toenemende gelijkheid optreedt. Deze 'mars naar gelijkheid' is het gevolg van sociale strijd en maatschappelijk verzet tegen onrecht. Er werd korte metten gemaakt met de instituties die de maatschappelijke ongelijkheid structureerden en die door de dominante klasse uit eigenbelang in stand werden gehouden. Nieuwe instituties en nieuwe sociale, economische en politieke regels die rechtvaardig(er) waren en een emancipatoire uitwerking op de levens van steeds meer burgers hadden kwamen daarvoor van lieverlee in de plaats. Meer in het algemeen was er bij de meest fundamentele veranderingen in de geschiedenis van 'inegalitaire samenlevingen' altijd een cruciale rol weggelegd voor grootschalige maatschappelijke conflicten en politieke crises. Zo leidden

de boerenopstanden van 1788-1789 en de Franse Revolutie tot de afschaffing van de privileges van de adel. Evengoed waren het niet de op beschaafde toon gevoerde discussies in Parijse salons, maar was het de opstand van slaafgemaakten in 1791 op Saint-Dominique (het huidige Haïti) die het begin van het einde betekende voor het systeem van de trans-Atlantische mensenhandel. In de loop van de 20ste eeuw hadden de vakbondsacties en de sociale strijd in het algemeen een grote invloed op de nieuwe verhouding tussen kapitaal en arbeid en de afname van de ongelijkheid. Ook zou je kunnen betogen dat de twee wereldoorlogen voortkwamen uit sociale spanningen en maatschappelijke tegenstellingen die het gevolg waren van de enorme en onhoudbare ongelijkheid van vóór 1914, zowel op binnenlands vlak als tussen landen en continenten. In de Verenigde Staten moest er een bloederige burgeroorlog bij te pas komen voordat in 1865 de slavernij kon worden afgeschaft. In 1965, dus een eeuw later, werd na massale protesten van zwarte Amerikanen dan eindelijk het systeem van legale rassendiscriminatie afgeschaft (wat niet wegneemt dat de sindsdien illegale discriminatie tot op de dag van vandaag aanhoudt). Zo kunnen we nog wel even doorgaan: denk aan de grote rol die de onafhankelijkheidsoorlogen in de jaren 1950-1960 in de voormalige koloniën speelden in de neergang van het Europese kolonialisme, of de decennia van oproer en demonstraties die nodig waren voordat in 1994 de Zuid-Afrikaanse apartheid ten einde kwam, enz.

Afgezien van de revoluties, oorlogen en opstanden fungeerden ook economische en financiële crises vaak als keerpunten, als momenten waarop sociale conflicten uitkristalliseerden en de machtsverhoudingen opnieuw werden bepaald. Zo zorgde de crisis van de jaren 1930 ervoor dat het economisch liberalisme lange tijd in een kwaad daglicht zou komen te staan, en dat nieuwe vormen van staatsinterventionisme al even langdurig als een zeer legitieme, juiste aanpak werden beschouwd. Meer recent hebben de financiële crisis van 2008 en de wereldwijde coronacri-

sis van 2020-2021 al meerdere, tot voor kort in marmer gebeitelde zekerheden omvergeworpen. Denk alleen maar aan het acceptabel geachte niveau van staatsschulden of aan de rol van centrale banken. Ook veelbetekenend, al is het dan op lokaal niveau, was dat de opstand van de ‘gele hesjes’ in Frankrijk in 2018 ertoe leidde dat de overheid het plan van een verhoging van de ‘ecotaks’ op benzine, dat bijzonder inegalitair zou hebben uitgepakt, liet varen. Begin jaren 2020 gaven Black Lives Matter, #MeToo en Fridays for Future blijk van een indrukwekkend vermogen om mensen uit alle hoeken en gaten van de samenleving op de been te krijgen om te protesteren tegen respectievelijk raciale, gender- en klimaatongelijkheid. Gezien zowel de sociale ongelijkheid als de klimaatongelijkheid die het huidige economische systeem in de hand werkt, kunnen we ervan uitgaan dat opstanden, conflicten en crises ook in de afzienbare toekomst een rol zullen spelen. Al valt onmogelijk te voorspellen op welke manier dan precies. Hoe dan ook, we hoeven het einde van de geschiedenis niet morgen te verwachten. De mars naar gelijkheid heeft nog een lange weg te gaan. Zeker in een wereld waar de armsten (en dan in de eerste plaats de allerarmsten in de allerarmste landen) hun borst kunnen natmaken voor de ingrijpende veranderingen die het gevolg zijn van de verregaande aantasting van het klimaat en het milieu, aangericht door de levensstijl van de allerrijksten.

Van belang is ook een andere les die we uit de geschiedenis kunnen trekken. Namelijk dat de sociale strijd en de verschuivende machtsverhoudingen op zichzelf niet genoeg zijn. Ja, ze vormen een noodzakelijke voorwaarde om de gevestigde macht en de instituties die ongelijkheid in stand houden omver te werpen, maar jammer genoeg bieden ze geen enkele garantie dat de nieuwe instituties en machthebbers de idealen van gelijkheid en emancipatie in brede zin zo toegewijd zijn als we zouden wensen.

Dat heeft een simpele oorzaak. Hoewel het makkelijk is om het inegalitaire of repressieve karakter van bestaande instituties en

zittende regeringen te hekelen, is het nog iets heel anders om overeenstemming te bereiken over nieuwe instituties die de sociale, economische en politieke gelijkheid werkelijk bevorderen, terwijl ze tegelijkertijd de rechten van het individu, en ieders recht om anders te zijn, respecteren. Nu zeg ik zeker niet dat dit onmogelijk is, integendeel zelfs. Maar het vergt wel veel inzet, discussie, de uitwisseling van verschillende perspectieven, decentralisatie, compromissen en experimenten. Bovenal vereist het zowel een bereidheid te leren van historische ontwikkelingen en de ervaringen van anderen als het besef dat de invulling van rechtvaardige instituties niet van tevoren vastligt, maar steeds opnieuw ter discussie zal (moeten) staan. Concreet zullen we zien dat de mars naar gelijkheid sinds eind 18de eeuw mogelijk werd dankzij de ontwikkeling van een aantal specifieke institutionele ordeningen. Die zullen we als zodanig moeten bestuderen: rechtsgelijkheid; algemeen kiesrecht en de parlementaire democratie; gratis onderwijs voor iedereen; een algemene ziektekostenverzekering; progressieve belastingheffing op inkomens, erfenissen en vermogens; medezeggenschap en het recht op vakbonden; persvrijheid; internationaal recht; enz.

Deze institutionele ordeningen hebben zeker geen voltooide, uitonderhandelde vorm, maar blijven in zekere zin altijd instabiele en tijdelijke compromissen die telkens opnieuw worden vastgesteld naar aanleiding van sociale conflicten, maatschappelijke debatten, zijwegen waarvan men ten halve keert en bepaalde historische gebeurtenissen. Deze ordeningen kennen tal van gebreken en moeten steeds opnieuw overdacht, aangevuld of door andere regelingen worden vervangen. Want ga maar na: de wettelijke rechtsgelijkheid zoals die momenteel zo'n beetje overal bestaat, kan niet voorkomen dat er in de praktijk nog altijd verregaande discriminatie op basis van afkomst of gender plaatsvindt; de vertegenwoordigende democratie biedt slechts een imperfecte vorm van politieke participatie; er is nog altijd sprake van een zeer

ongelijke toegang tot onderwijs en gezondheidszorg; de progressieve belastingheffing en welvaartsverdeling dienen op zowel nationaal als transnationaal niveau fundamenteel te worden herzien; in het bedrijfsleven staat machtsdeling nog in haar kinderschoenen; dat nagenoeg alle media in handen zijn van een handjevol oligarchen kan moeilijk worden beschouwd als de ultieme vorm van persvrijheid; en het internationale rechtstelsel, dat het kapitaalverkeer nagenoeg vrij laat en geen enkele aandacht heeft voor sociale belangen of klimaatdoelen, maakt vaak de indruk van een neokolonialistische ordening die alleen de allerrijksten ten goede komt; enz.

Om ook in de toekomst bestaande instituties en ordeningen omver te werpen of aan te passen zullen – net als in het verleden – nieuwe crises en herschikte krachtsverhoudingen nodig zijn. Bovendien is van groot belang dat we blijven leren, dat we ons als burgers collectieve processen toe-eigenen en ons mobiliseren rondom nieuwe politieke programma's en nieuwe institutionele voorstellen. Die kunnen we vormgeven via verschillende kanalen en platforms voor discussie over, en uitwerking en verspreiding van kennis, ideeën en ervaringen: via partijen en vakbonden, scholen en boeken, samenkomsten en congressen, kranten en andere media. Natuurlijk is er binnen die processen ook een rol weggelegd voor de sociale wetenschappen. Dat is zeker een belangrijke rol, al moeten we die toch ook weer niet overschatten. Het zijn de processen van sociale toe-eigening die het belangrijkste zijn. En die treden in de allereerste plaats op binnen collectieve organisaties waarvan we de exacte vormen nog moeten uitvinden.

Over het belang van de machtsverhoudingen

Samengevat: we moeten oppassen voor twee valkuilen die als het ware pal tegenover elkaar liggen. De eerste valkuil is dat we onvol-

doende rekening houden met de rol van de sociale strijd en machtsverhoudingen in de geschiedenis van de gelijkheid. De tweede is juist dat we de machtsverhoudingen heilig verklaren en onvoldoende oog hebben voor het belang van politieke vooruitzichten, institutionele mogelijkheden en de rol van ideeën en ideologieën in het uitdenken daarvan. Dat de elite en de gevestigde macht zich verzetten tegen veranderingen is een gegeven. Dat geldt niet alleen voor onze huidige tijd (met miljardairs die rijker zijn dan sommige staten), maar gold evenzeer voor de periode van de Franse Revolutie. Dat verzet kan alleen worden gebroken via grootschalige collectieve inspanningen, en dan nog vaak alleen op momenten van hoogoplopende spanningen en crises. Het is dan ook een gevaarlijke illusie om te denken dat er als vanzelf een consensus zal ontstaan over de vormgeving van rechtvaardige en emancipatoire instituties en dat we die alleen maar hoeven op te tuigen, waarna het verzet van de elites als bij toverslag zal zijn gebroken. Vraagstukken zoals de inrichting van de verzorgingsstaat, de herziening van progressieve belastingen en internationale verdragen, de postkoloniale herstelbetalingen en de strijd tegen discriminatie stellen ons voor uitdagingen die dusdanig complex en technisch ingewikkeld zijn dat we ze alleen kunnen overwinnen door terug te grijpen op de geschiedenis, door het delen en verspreiden van kennis, en door discussie, overleg en de uitwisseling van standpunten. Klassenverhoudingen zijn weliswaar belangrijk, maar niet genoeg om een theorie van de rechtvaardige samenleving – een theorie van het bezit, van de grens, de belastingen, het onderwijs, de lonen of de democratie – te ontwikkelen. Ook bij dezelfde sociale ervaring bestaat er altijd een zekere ideologische onbepaaldheid. Want enerzijds zijn klassen zelf meerduidelijk en meerdimensionaal (qua rechtspositie, vermogen, inkomen, opleidingsniveau, gender, afkomst, enz.) en anderzijds kun je je vanwege de complexiteit van de voorliggende kwesties niet voorstellen dat strikt materiële tegenstellingen leiden tot een eenduidige conclusie over rechtvaardige instituties.